

Ünite 1: Yeniden Yapılanma Dönemi

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'nin Genel Görünümü

Nüfus: 1927 verilerine göre, Türkiye'nin nüfusu 6.563.879'u erkek, 7.084.391 kadın olmak üzere toplamda 13.648.270 kişiydi ve bunun %24.2'si şehirde, %75.8 ise köyde yaşamaktaydı.

Sağlık: 1928 verilerine göre Türkiye'de 1.078'i doktor, 130'u hemşire, 1.059'u memur ve 377'si ebe olmak üzere toplamda 2.644 sağlık çalışanı vardı ve özellikle doktor sayısı nüfusa orantılandığında her 12.661 olacağını şeklinde cevaplanması da durumu değiştirmede ve Paşa, teklifinde ısrar ederek, konferansa her iki tarafında da çağrıldığını ve İstanbul hükümetinin gitmemesinin, İslam âleminin ilgilendiği tarihi kimliği yokluğa mahkûm etmek demek olacağını bildirdi. Bu ısrar, meclisteki saltanat aleyhtarlığını giderek artırarak Milli Mücadele'nin önde gelen şahsiyetlerinin gerekçelerini bir bir sıraladıkları sert tepkileri ve son tahlilde 1922'nin 1 Kasım günü, İstanbul'daki şahsi hâkimiyete dayalı hükümet şeklinin 16 Mart 1920 tarihi itibarıyla kaldırılmasıyla karşılık buldu. Vahdettin'in İngiltere'ye sığınmasının, dolayısıyla hilafetten bilfiil feragat etmiş bulunmasının ardından meclis, 163 vekilinin 148'inin oyuyla Abdülmecid Efendi'yi halife seçti.

Adım Adım Yeni Sisteme Geçiş

Saltanat ile Hilafet makamlarının birbirinden ayrılarak saltanatın kaldırılıp yeni bir halifenin seçilmesinin ardından tabiatıyla Mustafa Kemal'in öngördüğü milli egemenliğe dayalı sisteme gidişte yeni bir engebe ortaya çıktı. Meclisin halifeye biat edilmesi gerektiğini savunan bazı vekilleri mevcut halde onu saltanat sıfatına sahip olmadan devletin sahibi ve başkam sayıyorlardı. Hilafete ilişkin bu ve buna benzer düşüncelerini topladıkları "Hilafet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" adlı kitapçıkta, bu noktada halkın da tereddütte düştüğünü, zira hilafetin hükümet demek olacağını iddia ediyorlardı. Bu yönde iddiaları barındıran bu kitapçığa, aynı şekilde, "Hilafet ve milli Hâkimiyet" adlı 30 kadar makaleden oluşan bir derleme kitapla karşılık verildi. İstanbul basınına da beyan ettiği gibi Mustafa Kemal, mevcut durumun şimdilik bir sorun teşkil etmediği ve meselenin kendine göre hal olduğu kanaatindeydi. Esasında bu, Paşa'nın uğrunda mücadele verdiği yeni rejim ve düzenlemeler için gerekli zeminin hazırlanışına yönelik bir manevra niteliğindeydi. Zira Mustafa Kemal, saltanatın kaldırılması sırasında yaşananlar ile hilafet meselesi yüzünden çıkan ihtilaflardan sonra hedeflediği köklü değişimleri bu kadroyla gerçekleştiremeyeceğini anlamış durumdaydı. Bu noktada o, yapacaklarını aşama aşama ve halk ile beraber yapma prensibiyle bir yandan onların ne istediklerini öğrenmeye bir yandan da onlara elde edilen başarının tek bir kişiye değil millete ait olduğunu, bu neticeye sahip çıkarak iradelerini hiç kimseye teslim etmemeleri gerektiğini anlatmaya çalıştı. Bununla birlikte kaldırılan saltanata herhangi bir şekilde geri dönüş olmamasının temini için meclisçe yeni ek bir kanunun çıkarılması yolunu tuttu. Seçmen ve milletvekili sayılarına ilişkin kanunun değiştirilmesi ve Müdafaa-yı Hukuk gurubunun Halk Fırkasına dönüştürüleceğinin beyanı da süreç hızlandırıldı. Yapılan seçimler sonucunda ikinci dönem meclisin neredeyse tamamı Müdafaa-i Hukuk listesinin adaylarından meydana geldi ki bu Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'ya olan güveninin en açık ve anlamlı göstergesiydi. Yeni meclis, İstanbul'un ordularca temsil alınması, Ankara'nın başkent ve 29 Ekim 1923'te idare şeklinin Cumhuriyet olduğunun ilanı ile ilk ve en önemli icraatlarını gerçekleştirdi. Tüm bu köklü değişimlerle beraber son tahlilde sıra hilafet makamına geldi.

Halifeliğin Kaldırılması

Saltanatın kaldırılmasıyla hukuki zeminini kaybeden, dolayısıyla "sözde" bir müessese olarak korunan hilafetin kaderi cumhuriyetin ilanından sonra artık tamamen halife ve taraftarlarının davranışlarına bağlıydı. Nitekim beklenen oluyor, meclisteki muhalifler Mustafa Kemal Paşa'nın "tarihi ve vicdani bir hatıra" olarak nitelediği bu makamın etrafında toplanıyor ve cumhuriyetin ilan edilmesi şekli ve süreciyle ilgili uygun bulmadıkları şeyleri dahi bu makam üzerinden eleştiriyorlardı. Milli Mücadele'nin önde gelen şahsiyetlerinden oluşan bu grup, aynı zamanda, Halil'e Abdülmecid Efendi'nin de cumhuriyet idaresine

karşı olumsuz bir tavır takınmasına neden olmaktadır. Bu durum, özellikle de, Halifenin etrafına toplananlardan güç alarak yapılan inkılaplara karşı çıkması olasılığı Mustafa Kemal'i endişelendirmekteydi. Diğer taraftan başta İngiltere olmak üzere Müslüman sömürgeleri olan devletlerin gelişmeleri yakından takip ettikleri ve menfaatlerine doğrultusunda müdahale edilebilme imkânı araştırdıkları görülmekteydi.

Bu mesele meclis içinde ve dışında tüm yönleriyle tartışıla dursun halifenin kaderini tavır, istek ve tutumlarıyla yine halifenin kendisi belirledi. Halife, Ankara basınında hakkında çıkan tenkit yazıları ile Ankara'dan gelen temsilci ve resmi heyetlerin kendisini ziyaret etmekten çekinmelerinden şikâyetçi oluyordu. Ancak daha da önemlisi halife, hilafet hazinesinin gücünün yetmediğini söylüyor ve mükellefiyetinin haricindeki masraflarını karşılamada hükümetin 15 Nisan 1923 tarihinde vaat ettiği bütçe artırımının yapılmasını istiyordu. Onun, resmi devlet teşkilatının önemli bir parçası olduğuna inandığını gösteren bu talebi, Mustafa Kemal Paşa için bardağı taşıran son damla oldu. Paşa, halifenin saltanatvari istek ve tutumlarından duyduğu endişeyi içerik itibariyle açık bir şikâyetname olan bir mektupla İsmet İnönü'ye bildirdi. Bu son hareketle kaçınılmaz sürece girilmiş olundu. Evvela 3 Mart 1924 tarihinde Şer'îye ve Evkaf ile Harbiye-i Umumiye Vekâletleri kaldırıldı. Bunu takiben de Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. Sıra hilafetin ilgasına gelmişti. Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşı, "hilafetin mevcudiyetinin iç ve dış siyasette iki başlılık yarattığı, İstiklal ve milli hayatta ortak kabul etmeyen Türkiye'nin şeklen veya dolaylı yoldan bile olsa ikiliğe tahammülünün olmaması" gerekçeleriyle bu makamın ilgasını tartışmaya açtı. Birbirine zıt düşüncelerin ifade edildiği uzun bir tartışma faslının ardından nihayet hilafetin kaldırılmasına karar verildi.

Kişiyse bir tane düşmekteydi. Tüm bu veriler dönem itibariyle sağlık hizmetleri konusundaki yetersizliği açıkça ortaya koymaktadır.

Eğitim:

- İlköğretim: 1923-1924 verilerine göre, Türkiye'de 341.941 öğrenci, 10.238 de öğretmeni olan toplam 4.894 ilkokul vardı. Toplam nüfusa nispetle bu rakamlar dönem itibariyle okuryazar oranın ancak %6 ile %10 arasında olduğunu göstermektedir.
- Ortaöğretim: 1923-1924 senesi itibariyle ülke genelinde 796 öğretmen ve 3.905 öğrenciyle faaliyet gösteren toplam 72 ortaokul vardı.
- Lise: Aynı yıllarda 513 öğretmen ve 1.241 öğrencisiyle toplam 23 lise vardı.
- Yüksek Öğretim: Osmanlı Devleti yıkıldığında Türkiye'de, 2.914 öğrencinin öğrenim gördüğü ve 307 öğretim elemanının çalıştığı yalnız 9 fakülte ve yüksekokul mevcuttu.
- Mesleki ve Teknik Eğitim: 1923-1924 yılı eğitim-öğretim verilerine göre 583 öğretmen ve 6.547 öğrenciyle faaliyet gösteren toplam 64 teknik okul vardı.

Okul, öğrenci ve öğretmene ilişkin tüm bu rakamlar, 1937-38 eğitim- öğretim yılına değin genel olarak artan bir çizgide seyretmiş ve 1939 yılına gelindiğinde 1924'de %6 ile %10 arasında olan okuryazar oranı %24.5'e yükselmiştir. Bununla birlikte 1923- 1924 öğretim yılında 341.941 olan toplam öğrenci sayısının 62.954'le yalnız %18'ini oluşturan kızların eğitim-öğretime katılımı artırılarak bu oran, 1940-1941 yılı verilerine göre, %30.8'e yükseltilmiştir.

Tarım

Cumhuriyet Türkiye'si büyük çoğunluğu çiftçilerden oluşan bir toplum devralmıştır. 1927 verilerine göre ülke yüz ölçümünün %4.86'sını kapsayan 43.637.727 dönümlük bir alanda, nüfusun %67.7'si tarımla uğraşmakta ve ettikleri toprakların %89.5'inden tahıl, %3.9'undan baklagil, %6.6'sından ise sınavi bitkiler elde etmekteydiler. Bu rakamlar, mübadil, muhacir, mülteci ve ihtiyaç sahipleri gibi meselelerdeki hareketliliğe bağlı olarak her geçen gün artmış ve 1950'lili yıllara gelindiğinde ülke, nüfusunun %81.5'i köylülerden oluşan bir görünüm kazanmıştır.

Ulaşım

Cumhuriyet hükümeti. 1923 yılı verilerine göre, Osmanlı Devleti'nden devraldığı hat uzunluğu 3.756 km, tren kilometresi ise 1.427.000 km olan demir yolu ağını 1938 yılına kadar yarattığı 7.148 km hat uzunluğu ve 15.598.000 km tren kilometresiyle %100 artırmıştır. 1923'te 2.500 km olan karayollarını ise 21.575 km uzunluğa erdirmiştir.

Ekonomik Durum

Türkiye Cumhuriyeti, ithalatı 497.000, buna karşı ihracatı 368.000 ton ve kişi başına düşen geliri yalnız 75.7 Tl. olan güçsüz bir ekonomiyi miras almış fakat bunu dünya genelindeki büyük ve küçük ölçekli yerel krizler gibi olumsuzluklara rağmen ilk on beş yıl içerisinde %100'lük artışlarla belirli bir seviyeye getirmiştir. Zira idarenin temel prensipleri arasında elde edilen askeri ve siyasi başarıyı ekonomik ilerlemeyle taçlandırıp daim kılmak başı çekmekteydi.

İdari Düzenlemeler

Devlet Millet Birlikteliği İçin İlk Adımlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin içine düştüğü sıkıntıyı yine ancak ona başvurarak savuşturabileceğinin bilincinde olarak, henüz savaş yıllarında, halk-devlet birliğini sağlamak adına bir takım düzenlemeler yapmak için kolları sıvadı.

Ekonomik Düzenlemeler

Bu noktada, Afyon'dan itibaren yakılıp yıkılmış köylerdeki halkın yemeklik ve tohumluk benzeri temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik sosyal yardım komisyonlarının kurulması gibi halkın ihtiyaç ve gereksinimlerini yine halkın karşılamasını sağlayan bir dizi sistem geliştirildi.

İdari Düzenlemeler

İdari noktada, devlet ilk olarak Milli Mücadele aleyhinde tavır almamış ve görev yerleri düşman işgaline uğrayıp da onunla işbirliği yapmamış memurlarının mağduriyetlerini gidermeye yönelik bir tavır takınarak elinden geldiği ölçüde yetişmiş insan kaynağını korumaya çalışmıştır. Aynı zamanda savaş döneminde haksızlığa uğrayan bürokratlarının da mağduriyetlerini gidermeye çalışmış, örneğin tehcir suçundan dolayı mahkemeleri sürenlerin serbest yargılanmalarını sağlamış ve İtilaf devletlerinin baskısıyla idam edilen Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'e iade-i itibar edilerek çocukları maaşa bağlanmıştır. Bununla birlikte Milli Mücadele saflarında yer alan hiçbir askerin barış zamanına geçişte maddi- manevi herhangi bir kayba uğramasını önlemeye yönelik tedbirler alınmış, diğer taraftan meclis pasaport ve tabu kaydı gibi evraklarda Osmanlıya ait ibareleri ülke ve milleti temsil eden ifadelerle değiştirerek söz söyleme yetkisinin kendisinde olduğunu ortaya koymuştur.

Askeri Düzenlemeler

Lozan Antlaşmasının hemen ardından ordunun barış durumuna geçirilmesi çalışmalarına başlanmış ve meclis 1 Kasım 1923'te seferberliği kaldırmıştır. Bu kararı, ordu karargâh bölgelerinin tayini, askeri idari mekanizmasının tertibi ve benzeri bir takım düzenlemeler takip etmiştir.

Siyasi Düzenlemeler

Saltanatın Kaldırılması

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından mevcut durum saltanat ve hilafet makamlarının

akıbetinin bir an önce netleştirilmesi zarureti ortaya çıkarmıştı. Zira Osmanlı Devleti'nin son Sadrazamı Tevfik Paşa, TBMM'ye barış görüşmelerine birlikte gidilmesini teklif eden telgraflar gönderiyor ve meclisin İstanbul hükümeti aleyhtarlığının her geçen gün biraz daha alevlenmesine sebep oluyordu. Bu talebin, Türkiye'yi yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin temsil edebileceği ve hukuki ve meşru olmayan heyetlerin buna karışmaları halinde mesul